

Rácz Gábor

A Kínai Népköztársaság és az EU kapcsolatai és kapcsolatépítési stratégiái

Bevezetés¹

Az Európai Unió (a továbbiakban: EU) és Kína viszonya a 21. század elején egyike a globális világrendet alapvetően meghatározó gazdasági és politikai kapcsolatoknak. A két fél eltérő politikai és kulturális berendezkedése, valamint helyzete miatt egy bonyolult, számos érdekezésséget és -konfliktust egyaránt tartalmazó kapcsolatrendszer jött létre. Ez a tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy hol tartanak ma ezek a kapcsolatok, és a két fél milyen stratégiák mentén igyekszik építeni ezeket a másik féllel.

Diplomáciai kapcsolatok

Az EU – illetve elődje – és Kína 1975 óta áll diplomáciai kapcsolatban egymással.² Ekkor tett hivatalos látogatást először az Európai Bizottság egyik tagja, Sir Christopher Soames a Kínai Népköztársaságban (a továbbiakban: KNK). A diplomáciai kapcsolatok felvételének ekkor még elsősorban politikai, és nem kereskedelmi vagy gazdasági okai voltak, mivel ekkoriban Kína gazdasága még eléggé zárt volt, és a kereskedelmi kapcsolatok is alacsony szinten álltak. Egyes európai államoknak – mint például Nagy-Britannia és Portugália – már megvoltak a maguk kialakult kapcsolatai Kínával, amelyek elsősorban Hongkong és Makaó révén voltak fontosak a felek számára. Az EU egyes tagországai kezdetben megtartották maguknak a Kínával való gazdasági és diplomáciai kapcsolatok ápolását. A diplomáciai kapcsolatok felvétele inkább csak annak volt jelzése, hogy hosszú távon mindkét fél számol a másikkal mint stratégiai fontos partnerrel. Ugyanakkor ez a lépés volt az első azon az úton, amely mára a világ legnagyobb kétoldalú kereskedelmi kapcsolatrendszerének kialakulásához vezetett. A „Négy Modernizáció” programja kedvező fogadtatásra talált Brüsszelben, hiszen előrevetítette a kínai piac megnyílásának lehetőségét a külföld előtt. A kereskedelmi kapcsolatok megalapozására azonban már csak Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) 1977-es hatalomra kerülése után kerülhetett sor.³

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

² MEISEL–SOMAI, 1.

³ SZUNOMÁR 2008, 233.

Az első kereskedelmi egyezményt 1978 áprilisában írták alá, 1979-ben pedig megszületett az első szektorális megállapodás a textiltermékek kereskedelméről. Ezen egyezmények továbbfejlesztéséből jött létre az 1985-ben aláírt Kereskedelmi és Együttműködési Egyezmény. Ez utóbbi képezi mind a mai napig a kétoldalú kapcsolatok keretét.⁴

Az egyezmény négy fejezetre tagozódik: kereskedelem, gazdasági együttműködés, közös bizottság és záró rendelkezések. Sajátossága más, az EU által kötött kétoldalú megállapodásokkal szemben, hogy szinte kizárólagos a gazdasági megközelítés. A szerződésben a felek célul tűzték ki a kétoldalú kereskedelem és a gazdasági együttműködés kölcsönös előmozdítását, egyúttal kötelezték magukat a legnagyobb kedvezmény elvének (a továbbiakban: LKE) érvényesítésére. Az LKE természetesen nem vonatkozott azokra a kedvezményekre, amelyeket a felek harmadik országoknak vámunióban, szabadkereskedelmi egyezmény részeként vagy szomszédos országoknak a határ menti kereskedelem előmozdítása érdekében nyújtottak. A gazdasági együttműködés főbb területeiként a felek az ipart és a bányászatot, az élelmiszer-vertikumot, a tudományt és a technológiai fejlesztést, az energetikát, a közlekedést és a távközlést, a környezetvédelmet és a harmadik országokkal való kooperációt jelölték meg. Az együttműködés tartalmi témakörei között szerepelt a közös termelés, a kitermelés és a közös vállalkozások születésének elősegítése, technológiatranszfer, pénzügyi együttműködés, szakember-találkozók szervezése, műszaki tanácsadás és tréning, valamint folyamatos információcsere.

E két egyezmény nyomán létrejött egy vegyes bizottság a két fél között, amelynek keretében évenként történtek találkozók az érintett szakterületek szakemberei között. Ezek a megbeszélések az egyezmények betartásának és végrehajtásának technikai részleteivel foglalkoztak. 1983-tól már miniszteri szintű találkozókát szerveztek a problémák szélesebb körű, átfogóbb megvitatása érdekében. A politikai jellegű kapcsolatok fejlődéséért az 1980-as évek elején sor került a Kínai Népköztársaság (a továbbiakban: KNK) Országos Népi Gyűlése és az Európai Parlament közötti interparlamentális kapcsolatok felvételére. 1984-ben pedig Peking megkötötte a londoni kormánnyal a Hongkong visszaadásáról szóló megegyezést.⁵

A kereskedelmi és politikai kapcsolatok fejlődésének eredményeként az Európai Bizottság 1988 októberében nyitotta meg pekingi képviseletét.⁶

A kapcsolatok fejlődését az 1989-es Tiananmen téri tüntetések törték meg. A zavarások hatására az EU befagyasztotta a hivatalos kapcsolatokat, és szankciókat vezetett be Kínával szemben. Ezen szankciók egyike a máig érvényben lévő fegyverembargó, amely máig is vitatott pontja az EU Kína-politikájának, amelyről később még szólni kívánok. El kell mondani, hogy a Brüsszel–Peking-viszony, valamint a tagállamok Kínával való kétoldalú viszonya között jelentős eltérések voltak. Ez EU harmadik országokkal fenntartott kapcsolatában általában az emberjogi-politikai tényezők dominálnak, de Kínával kapcsolatban elsősorban és mind a mai napig a gazdasági szempontok a mérvadók. A Kínával való egyre kiterjedtebb kereskedelmi kapcsolatok hatására az EU nem tarthatta fenn sokáig az ellenséges viszonyt. Már 1989. július 4-én jelezték

⁴ INOTAI 2008, 77.

⁵ SZUNOMÁR 2008, 234.

⁶ SZUNOMÁR 2008, 233.

az EU-tisztviselők Peking felé, hogy helyre kívánják állítani a politikai kapcsolatokat. A helyzet rendezése érdekében az unió külügyminiszterei megbízták Fernández Ordóñez spanyol külügyminisztert, hogy utazzon Pekingbe, és folytasson tárgyalásokat a kínai kormánnyal a helyzet rendezése érdekében. A tárgyalásokon kínai részről Qian Qichen külügyminiszter, Zheng Tuobin kereskedelmi miniszter és Li Peng miniszterelnök vett részt. A tárgyalások alapvetően a gazdasági kérdésekről szólnak. 15 hónappal a kapcsolatok befagyasztása után, 1990 októberében az Európai Tanács és az Európai Parlament a bilaterális kapcsolatok helyreállításáról döntött, erre azonban hivatalosan csak 1992 elején került sor. Egyedüli kivételként a fegyverembargó maradt életben. Ezek után Qian Qichen látogatást tett több európai országban, illetve Zhu Rongji miniszterelnök-helyettes Brüsszelbe utazott az Európai Bizottsághoz, és biztosította őket a reform és nyitás politikájának folytatásáról.

1992 tavaszán Li Peng miniszterelnök és külügyminisztere, Qian Qichen Nyugat-Európába utazott. Bonni látogatásukon megfogalmazták, hogy a következő területeken látják a közös érdekeket:

- mindkét fél érdeke, hogy multipoláris világrend jöhessen létre,
- mindkét fél elfogadja az ENSZ vezető szerepét a konfliktusok rendezésében,
- tiszteletben kell tartani a be nem avatkozás elvét.

1993-ban Helmut Kohl német kancellár Pekingbe utazott. Ez a látogatás történelmi fordulatot hozott Nyugat-Európa és Kína viszonyában. A látogatás után megszűntek a fejlett országok Kínával szembeni gazdasági szankciói, és megindult a külföldi tőke Kínába áramlása.

A kapcsolatok azóta dinamikusan fejlődnek a két fél között. Az Európai Bizottság 1995-ben készítette el az első jelentését a Kínával való kapcsolatainak fejlődéséről. Azóta két-három évente ad ki az EB hasonló jelentéseket.

Kína először 2003-ban fogalmazta meg az EU-val kapcsolatos politikájának alapelveit, amelyek négy pilléren nyugszanak: Kína felkészítése a 21. századra, a közös érdekek azonosítása, az egyenlőség és kölcsönös előnyök tiszteletben tartása, a felmerülő nemzetközi problémák békés, tárgyalásos úton való rendezése. A dokumentum leszögezi, hogy a kínai–EU-kapcsolatok kedvezőbbek, mint bármikor korábban, és hogy a felek között nincs alapvető politikai vagy katonai konfliktus. A két gazdaság alapvetően jól egészíti ki egymást. Távlati célként fogalmazza meg, hogy az EU ismerje el Kínát teljes piacgazdaságként.

1998-tól kezdve a két fél között rendszeresek az évenkénti csúcstalálkozók, változva Pekingben és valamelyik európai nagyvárosban. Fontos fejlemény volt a kapcsolatok fejlődésében, hogy az EU 1993-ban irodát nyitott Hongkongban, és aktív szerepet vállalt a kínai–hongkongi viszony rendezésében. Ehhez hasonlóan az EU 2003-ban kereskedelmi irodát nyitott Tajvanon is.

A kétoldalú kapcsolatokban fontos és egyben vitás pont volt Kínának a Kereskedelmi Világszervezethez (World Trade Organization, WTO) való csatlakozása. Kína végül 2001 decemberében csatlakozhatott a szervezethez, de csak azzal a kitételrel, hogy az EU nem adja meg neki a piacgazdasági státuszt, amely mentesítené a kínai termékeket az antidömping-eljárás alól. A kínai felkészüléshez az EU jelentős támogatást nyújtott mind politikai, mind technikai téren. Ezért cserében azonban

speciális feltételeket alkudott ki az európai vállalatok számára Kínában a telekommunikáció, a biztosításügy, az állami monopóliumok export- és importkorlátozásai, a vámtételek, a motoros járművek, a kereskedelem, a mezőgazdaság és a horizontális intézkedések területén.

A fegyverembargó kérdése

A Kínával szembeni fegyverembargót a 1989-es Tiananmen téri események után vezették be, és azóta is az egyik legvitatottabb terület a két fél között. Azóta már a legtöbb EU-tagország egyetért abban, hogy az embargó megérett a felszámolásra. El kell mondanunk, hogy a fegyverembargó nem vonatkozott az úgynevezett „nem halálos fegyverekre”, vagyis az olyan technikai eszközökre, amelyeket katonai célokra is fel lehet használni. Chirac francia elnök már az 1990-es évek elején elkezdett lobbizni a fegyverembargó felszámolásáért, nyilvánvalóan a francia hadiipar érdekei miatt. 1993-ban a tagállamok elvileg meg is egyeztek a feloldásról, azonban a részletek kidolgozásánál már nézeteltérések alakultak ki. Portugália, Ausztria és Finnország a franciákkal közösen kizárólag politikai kérdésnek tekintette a fegyverembargót. Ezzel szemben például Nagy-Britannia és Németország már technikai kérdéseket is figyelembe szeretett volna venni, és szakértők bevonását javasolta a vitába. 1998-ban az EU létrehozott egy etikai kódexet, amely szabályozta a fegyverexport kérdését az EU-n kívüli országokba. Ez kimondta, hogy nem adható ki exportengedély fegyverekre olyan esetben, ha fennáll a veszélye annak, hogy az eladott fegyvereket a vásárló kormány a saját népe ellen fordítja. 2000-ben az unió tagországi jóváhagyták a 1334/2000/EK számú rendeletet. E rendelet már nemcsak a „nem halálos”, vagy más néven kettős felhasználású termékeket, hanem más technológiák kivitelét is exportellenőrzés alá vonta. Az engedély kiadásakor figyelembe kell venni az adott ország nonproliférációban való elkötelezettségét, valamint azt, hogy milyen végfelhasználás várható az adott termékkel kapcsolatban.

Az EU-tagországok közül sokan kereskednek törvényes keretek közül a „nem halálos fegyverekkel” Kínával. Ezek a kapcsolatok igen dinamikusan fejlődnek. 2002-ben még csak 210 millió eurót tettek ki, 2003-ra pedig már elérték a 416 milliót. Az uniós országok közül különösen a jelentős hadiiparral rendelkező Franciaország, Németország és Nagy-Britannia szállít ilyen jellegű termékeket Kínának.

A kérdés természetesen túlmutat az EU–kínai viszonyon, és nagyobb diplomáciai jelentőséggel is bír. Oroszország híve az embargó feloldásának, míg az USA mereven ellenzi azt. Valószínűsíthető, hogy a fegyverembargó fenntartásában jelentős szerepet játszik az USA elutasító álláspontja.

2004 novemberében Chris Patten, az akkori külkapcsolatokért felelős biztos jelentést készített a fegyverembargóval kapcsolatban, amelyben kifejtette, hogy az embargó fenntartása károsan befolyásolhatja a kétoldalú kapcsolatok fejlődését. A 2004. december 8-án rendezett EU–Kína-csúcs alkalmával újabb nyilatkozatok láttak napvilágot az embargó megszüntetésének szükségességéről, amelyek 2005 első hónapjaiban is megismétlődtek.

Ezzel szemben viszont az Európai Parlament határozata 2005. április 14-én egyértelműen nemet mondott a fegyverembargó feloldására:

„[Az Európai Parlament] sajnálatát fejezi ki, amiért a Kínával fenntartott kapcsolatok csak kereskedelmi és gazdasági téren fejlődtek, anélkül, hogy bármilyen előrelépés történt volna az emberi jogok és a demokrácia ügyében; erre való tekintettel felkéri a Tanácsot, hogy ne szüntesse meg a fegyverekre vonatkozó embargót és találjon módot a párbeszéd elmélyítésére, a feszültségek enyhítésére és a leszerelés előmozdítására a Tajvannal való kapcsolatokban, támogassa Tajvant, mint az egész Kínára érvényes demokrácia mintaképét;

[Az Európai Parlament] kifejezi legmélyebb aggodalmát a Dél-Kínából a Tajvani-öböl túlsó partjára irányított rakéták nagy száma és a Kínai Népköztársaság ún. „elszakadás elleni törvénye” miatt, mely kifogásolható módon súlyosbítja a helyzetet a szoros két országa között; felszólítja a Kínai Népköztársaságot és Tajvant, hogy újítsák fel a politikai tárgyalásokat a kölcsönös megértés és elismerés jegyében, a stabilitás, a demokrácia, az emberi jogok és a törvényesség kelet-ázsiai előmozdítása érdekében.”⁷

A határozat meghozatala mutatja, hogy hiába a jelentős fejlődés a gazdasági kapcsolatok területén, a világpolitikai helyzet még mindig nem teszi lehetővé a fegyverembargó feloldását.

2007 januárjában Benita Ferrero-Waldner, az Európai Bizottság külügyi biztosa látogatást tett Pekingben, ahol ismét szóba került a fegyverembargó kérdése. A kérdéssel kapcsolatban a biztos asszony a következőket nyilatkozta:

„Szeretnénk elérni, hogy fel lehessen oldani a fegyverembargót, de előbb szeretnénk látni, hogy javul a jogi környezet, például hogy [Peking] törvénybe iktatja a polgári és politikai jogokra vonatkozó ENSZ-egyezményt, és hogy szabadon bocsátják a Tiananmen téri felkelés bebörtönzött résztvevőit, valamint megszüntetik a jogrendszeren kívüli átnevelő munkatáborokat.”⁸

A fegyverembargó kérdése azóta is függőben van. Legutóbb a 2010-ben hivatalba lépett spanyol elnökség vetette fel a feloldás kérdését.

Az emberi jogok

Az emberi jogok kérdése a bilaterális kapcsolatok egyik legproblematiszababb területe. Ebben a kérdésben ütközik ki a legjobban az európai és a kínai kultúra és politikai mentalitás közötti különbség. Az EU az általa vallott alapvető politikai értékeket, mint amilyen a demokrácia és az emberi jogok, univerzálisnak tekinti, és küldetésének tartja ezek terjesztését és képviselését a világban. Ez pedig az általa folytatott külpolitikát is alapvetően meghatározza, főként a fejletlen, harmadik világbeli országokkal szemben. Ezzel szemben Kínának nincsenek olyan törekvései, hogy a saját politikai berendezkedését vagy saját kulturális értékeit más országokra próbálja rákényszeríteni. Saját politikai berendezkedését és az emberi, állampolgári jogok kérdését pedig belügynek tekinti.

A két fél kapcsolatában az emberi jogok az 1989-es Tiananmen téri események után váltak központi kérdéssé. 1989. június 6-án a 12 tagállam elítélte a kínai diákok mozgalmának vérbe fojtását. Ezt követően a Tanács a következő határozatot hozta:

⁷ Európai Parlament 2005; ARCHICK–GRIMMETT–KAN 2005.

⁸ MTI 2007.

„Az Európai Tanács, utalva a tizenkettek által június 6-án kiadott deklarációra, határozottan elítéli az erőszakos elnyomást, melyre Kínában sor került. Kifejezi továbbá nagyfokú aggodalmát a – nemzetközi közösség kérésének ellenére – végrehajtott kivégzések miatt. Határozottan kéri a kínai vezetést, hogy szüntesse be a kivégzéseket, és fejezze be elnyomó törekvéseit azok ellen, akik jogosan küzdenek demokratikus jogaikért.

Az Európai Tanács felhívja a kínai vezetést az emberi jogok tiszteletben tartására, és arra kéri, vegye figyelembe a kínai nép szabadsággal és demokráciával kapcsolatos reményeit. Külön kiemeli, hogy ezen elem elengedhetetlen kelléke az Európai Közösség és tagállamai által is támogatott reform és nyitás politikájának folytatásához. [...] Jelen körülmények között az Európai Tanács a következő intézkedések meghozatalát tartja szükségesnek:

- a kínai emberi jogi kérdés felvetése minden lehetséges nemzetközi fórumon;
- független megfigyelők küldésének engedélyeztetése, hogy azok jelen lehessenek a bírósági tárgyalásokon, és beléphessenek a börtönökbe;
- a katonai együttműködés megszakítása a Közösség tagállamai által, és fegyverembargó kivetése Kínára;
- a kétoldalú miniszteri és egyéb magas szintű kapcsolatok felfüggesztése;
- az új együttműködések elhalasztása a Közösség és tagállamai által;
- a kulturális, tudományos és technológiai együttműködési programok szűkítése azon tevékenységekre, melyeknek lehet értelme jelen körülmények között;
- a kínai diákok vízumainak meghosszabbítása a tagállamok által, amennyiben az érintett diákok ezt kéri.

Figyelembe véve azt a bizonytalan helyzetet, melyet a kínai vezetés jelenlegi politikájával a gazdaság területén teremtett, az Európai Tanács javasolja az új hitelbiztosítási, illetve világbanki hitelkérelmek elbírálásának a későbbiekre halasztását.”⁹

A fenti határozat nem volt sokáig életben, mivel Brüsszel már a Tiananmen téri események után egy hónappal jelezte Pekingnek, hogy helyre kívánják állítani a kétoldalú kapcsolatokat.

Kína és az EU viszonyának egyik sajátos eleme, hogy míg az egyes tagországok elsősorban gazdasági érdekeik mentén építik kapcsolataikat Kínával, addig az emberi jogi kérdéseket meghagyják Brüsszel hatáskörében. Így a tagországok tehermentesíteni tudják a Pekinggel való diplomáciai kapcsolataikat. Ez a folyamat oda vezet, hogy míg az egyes tagországoknak kimondottan jó kapcsolatai vannak Pekinggel, addig az EU–kínai viszony sokszor konfliktusos az emberi jogi kérdések kapcsán. Az unió 1990 óta minden Kínát elítélő határozatot támogatott az ENSZ Emberi Jogi Bizottságában.

Kereskedelmi kapcsolatok

Az Európai Unió Kína legnagyobb kereskedelmi partnere, míg az EU számára Kína a második legnagyobb kereskedelmi partner az USA után. Mivel a kínai gazdaság jelenleg

⁹ European Union 1989; ARCHICK–GRIMMETT–KAN 2005.

erősen exportorientált, az EU mint felvevőpiac stratégiai fontosságú Kína számára. Az EU számára szintén hasonlóan fontos a két fél közötti kereskedelmi kapcsolat. A két fél közötti exportban és importban a gépek és járművek jelentik a legjelentősebb tételt. Kína legfontosabb exportárucikkei: számítógépek, híradástechnikai eszközök, telefonok, irodai gépek, integrált áramkörök, arany és autók. Az áruk kereskedelmén túl a szolgáltatások kereskedelme is jelentős a két fél között. Az EU 36 milliárd euró, Kína 25,7 milliárd euró értéken exportált szolgáltatásokat a másik fél részére 2015-ben. Ezen a téren tehát az EU-nak van többlete Kínával szemben.

*Az Európai Unió Kereskedelmi Kamarája Kínában*¹⁰

Az European Chamber of Commerce in China (ECCC) 2000. október 19-én jött létre az EU pekingi képviselte és 51 európai nagyvállalat részvételével. A Kamara azóta már közel 1300 céget foglal magában. Irodái vannak Pekingben, Sanghajban, Nanjingban és Chengduban. A kamara nem állami szervezet, tevékenységét a tagok befizetéseiből finanszírozza.

A Kamara céljai a következők:

- Javítani az európai befektetések helyzetét Kínában.
- Figyelemmel kísérni a kínai gazdaság és társadalom fejlődését, és javaslatokat, elemzéseket készíteni a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeiről és a potenciális befektetési és értékesítési lehetőségekről.
- Elősegíteni a pekingi EU-képviselőt, valamint az EU vezető szerveinek munkáját.
- Kapcsolattartás a kínai hatóságokkal.

A Kamara legfontosabb döntéshozó szerve a tagállamokból álló Országos Végrehajtó Bizottság, amelyet az éves közgyűlés választ meg. A szakmai munka szempontjából a legfontosabb a 25 ágazati munkacsoport. A munkacsoportok rendszeresen üléseznek, ahol megvitatják az ágazatot érintő legfontosabb kérdéseket, és részt vesznek az éves jelentések elkészítésében.

A következő munkacsoportok működnek jelenleg:

1. Repülés és űrtechnológia
2. Autóipar
3. Autóipari alkatrészek
4. Légi közlekedés
5. Bank
6. Építőipar
7. Kozmetika
8. Vállalati szociális felelősség
9. Energetika
10. Pénzügy és adózás

¹⁰ European Union Chamber of Commerce in China.

11. Élelmiszer- és italgyártás
12. Humán erőforrás
13. Információtechnológia
14. Biztosítás és finanszírozásmenedzsment
15. Szellemi tulajdonjogok
16. Jogalkotás
17. Logisztika
18. Tengeri fuvarozás
19. Üzemeltetés
20. Petrolkémia, vegyipar
21. Gyógyszeripar
22. Közbeszerzés
23. Kis- és középvállalkozások
24. Kereskedelem
25. Utazás

A 16 + 1 együttműködés bemutatása

A Kína, valamint 16 közép- és kelet-európai (a továbbiakban: KKE) állam közötti kapcsolat erősítése, továbbfejlesztése céljából létrehoztak egy transzregionális platformot, a 16 + 1 együttműködést. E platform elmúlt évi miniszterelnöki szintű csúcstalálkozóját – 2017 novemberében – Magyarországon rendezték meg.

Előzmények

2011-ben Budapesten rendezték meg az 1. Kína – Közép-Kelet-Európa Gazdasági és Kereskedelmi Fórumot, amelyen Wen Jiabao kínai miniszterelnök – egyebek mellett – kijelentette, hogy Kína elkötelezett a KKE országokkal való kapcsolatok fejlesztése iránt. Ezt követően Varsóban Kína és a 16 KKE-állam a kapcsolataik intézményi koordinálására létrehozta a 16 + 1 együttműködés elnevezésű platformot. Az együttműködésben 16 állam vesz részt:

- Albánia,
- Bosznia-Hercegovina,
- Bulgária,
- Csehország,
- Észtország,
- Horvátország,
- Lengyelország,
- Lettország,
- Litvánia,
- Macedónia,
- Magyarország,
- Montenegró,

- Románia,
- Szerbia,
- Szlovákia,
- Szlovénia.

A 16 + 1 együttműködés jellemzői¹¹

A mechanizmus szerveinek munkájába való bekapcsolódásról az egyes országok jellemzően önkéntes alapon döntenek.

Az együttműködés tudatosan elfogadja a részt vevő országok heterogenitását. Az együttműködésben részt vevő KKE országok közül számos az Európai Unió és/vagy a NATO tagja. A 16 ország földrajzilag és történelmileg számos szempontból különböző, de közös jellemvonásuk, hogy a hidegháború alatt a szocialista blokkhoz tartoztak.

A 16 + 1 együttműködés egy olyan közös regionális fórummá vált, amely szükségszerűen közelebb hozza egymáshoz a kelet-közép-európai országokat. Mindez eddig érdemben nem csökkentette a régió hagyományosan nyugat-európai fókuszát, de hosszabb távon várhatóan hozzájárul ahhoz, hogy egyfajta regionális identitást erősítsen meg.

A részt vevő felek között a kooperáció a kapcsolatok számos területére kiterjed, de a legfontosabbak a gazdasági, a pénzügyi, illetve az infrastruktúra-fejlesztésben testet öltő együttműködések. Fontos szervezeti keret, fórum ehhez például a Kína – Közép-Kelet-Európa Üzleti Tanács és a Kína–Közép-Kelet-Európa Üzleti Fórum. Kiemelt prioritás a partnerek számára a külkereskedelem további fejlesztése. Pénzügyi téren egyebek mellett kínai hitelkeret, közös fejlesztési alap szolgálja a célok elérését, a tervezett projektek megvalósítását.

2012-ben Kína és a KKE-országok miniszterelnökeinek varsói csúcstalálkozóján meghatározták az együttműködés tervezett kereteit, „Tizenkét intézkedés” formájában.

A 16 + 1 együttműködés szervezett formát a 2015 novemberében Suzhouban tartott csúcstalálkozó után alakított ki, amikor is meghatározták a működés „középtávú menetrendjét”.

Az együttműködés középpontjában Kína áll, amely figyelembe veszi a kisebb részt vevő államok érdekeit is. A régió államai között azonban erős a verseny a kínai befektetések elnyeréséért, amelyben előreláthatólag a jövőben sem lesz változás.

Fontos hangsúlyozni, hogy a 16 + 1 együttműködés nem áll ellentétben az Európai Unióval, sőt összhangban van az EU vonatkozó törvényeivel és rendeleteivel.¹²

Végül a KKE–Kína-egytűműködés a 16 + 1 együttműködés révén jól illeszkedik Kína egyéb új mechanizmusaihoz, illetve együttműködéseikhez, amelyek Kína és más régiók általi szintű kapcsolatait koordinálják (például Kína–Afrika Együttműködési Fórum), ami arra utal, hogy a kínai kormány egyfajta minta alapján építi a transzregionális intézményeit, alapvető támpontot adva az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés működtetéséhez.

¹¹ ÉSZTERHAI 2017.

¹² European Commission 2013.

Az EU Kína-stratégiája

Az EU Bizottság ez elmúlt évtizedekben több alkalommal is kiadott az EU Kína-politikáját összefoglaló dokumentumot. A legutóbbit 2016. június 22-én adták ki. Jelenleg ez tekinthető az EU Kína-stratégiájának.¹³ A 19 oldalas dokumentum 7 részből áll:

- az első a bevezető rész;
- a második az együttműködés alapelvei;
- a harmadik a fejlődés és reform programja;
- a negyedik a közös kül- és biztonságpolitikai érdekek;
- az ötödik a globális kormányzás és a multilaterális együttműködés;
- a hatodik a további megközelítésmódok;
- a hetedik a következő lépések.

A bevezető rész szerint az EU-nak erősítenie kell együttműködését Kínával, és elő kell segítenie a kínai reformok folytatását a kölcsönös előnyök érvényesítése érdekében, különösen a gazdasági, kereskedelmi, szociális és környezeti kérdésekben. Propagálnia kell a kölcsönösség elvét a felek között, és többszintű, de tisztességes versenyre kell törekednie az együttműködés minden területén. Folyamatosan törekednie kell egy, a befektetéseket és új piaci lehetőségeket előmozdító, átfogó egyezmény megkötésére Kínával. Folytatnia kell az eddig megkezdett kereskedelmi, infrastrukturális és digitális együttműködéseket. Propagálnia kell a globális közjavak, a fenntartható fejlődés és a nemzetközi biztonság elvét a felek közötti együttműködésben, valamint a joguralom és az emberi jogok érvényesülését Kínában. Erősítenie szükséges az EU egységét és hatékonyságát a Kínával való együttműködés terén.

A bevezető rész kitér arra is, hogy Kína helyzete megváltozott a világban azáltal, hogy a világ egyik legnagyobb gazdaságává vált. Maga a kínai vezetés is belátta, hogy az eddigi növekedési modell már fenntarthatatlan, amit a gazdasági növekedés lassulása is mutat. Ezért további reformok szükségesek, amelyeket az EU-nak támogatnia kell. Az alábbi jelenségeket külön is hangsúlyozza az anyag:

- Kína egyre inkább globális szereplővé válik.
- Kína növekvő befolyása révén egyre inkább bele kíván szólni a globális folyamatokba.
- A kínai gazdaság lassulása új kihívásokat jelent Kína számára.
- A legutóbbi ötéves terv már a belső fogyasztásra való átállást tűzi ki célul a joguralom és az antikorrupciós törekvések mellett.
- A kínai gazdaságban ma is erőteljes az állami beavatkozás, és ezért még mindig nem tekinthető szabad piacgazdaságnak. A külföldi befektetőknek sok korlátozással kell szembenézniük.
- A kínai hatóságok még mindig sokszor akadályozzák a joguralom és az emberi jogok érvényesülését.

¹³ European Commission 2016.

A dokumentum rögzíti az együttműködés alapelveit is:

- Az EU a kölcsönös előnyök elve alapján „win-win” együttműködésre törekszik. Ezzel együtt az EU igyekszik Kínát reávenni minél nagyobb nemzetközi felelősségvállalásra egy szabályokon alapuló nemzetközi renden belül.
- Az uniónak erős és egységes álláspontot kell képviselnie. Minden egyes tagállamnak a maga bilaterális kapcsolataiban is érvényre kell juttatnia az EU közös politikai elveit és céljait. Ennek érdekében a tagállamoknak mindig konzultálniuk kell a Bizottsággal politikájuk kialakításáról. Az EU külpolitikájának mindig a demokrácia, az emberi jogok, a joguralom és az ENSZ Alapokmányának elvein kell alapulnia. Ezeket az értékeket a Kínai Népköztársaság alkotmánya is tartalmazza. Az EU aggodalommal figyeli azt, ahogy Kínában az emberi jogok képviselőivel, a munkavállalói érdekképviselletekkel szemben fellép a kormányzat, és aggodalommal figyeli a kínai nemzetbiztonsági törvényben és a külföldi civil szervezeteket szabályozó törvényben leírt, a civileket korlátozó intézkedéseket. Az uniónak tovább kell dolgoznia azon, hogy propagálja Kínában az emberi jogok és a kisebbségi jogok érvényesülését, különös tekintettel a tibetiek és az ujgurok jogaira. Külön figyelmet kell fordítania a politikai foglyok helyzetére és a velük szemben folyó perek tisztességes lebonyolítására. Az EU elismeri az „egy Kína” elvet, és ennek alapján tart fenn kapcsolatokat Tajvannal, valamint Hongkonggal és Makaóval.
- A „Prosperitás és reform programja” alapján az EU támogatja azokat a további átfogó gazdasági reformokat, amelyeket Xi Jinping 2013-as programjában meghirdetett, és amelyek célja egy alacsonyabb, de fenntarthatóbb gazdasági növekedés. Az EU ezért elő szeretné segíteni azt, hogy a kínai vállalatok minél jobban alkalmazkodjanak a nemzetközi piac elvárásaihoz, cserébe a kínai piac további megnyitásáért a külföldi befektetők előtt. Kínának mindezek érdekében további strukturális reformokat kell végrehajtania a gazdasági, szociális és környezeti kérdésekben. Ezeket a lépéseket az EU-nak támogatnia kell.
- Az EU első számú prioritása Kínával való kapcsolatokban egy „átfogó egyezmény a befektetésekről”. Egy ilyen egyezmény lenne képes az EU szerint elősegíteni a további piaci reformokat Kínában, és előkészíteni a terepet egy szabadkereskedelmi megállapodás megkötésére a felek között.
- Ezenkívül az EU szorgalmazza a természeti erőforrásokról szóló egyezmény megkötését is „a legmagasabb nemzetközi sztenderdeknek megfelelően”. Az EU támogatja, hogy Kína csökkentse felesleges ipari kapacitásait. Az EU támogatja továbbá a kínai befektetéseket az EU területén, az EU jogszabályaival összhangban.
- Az EU jelentős szerepet kíván adni a két fél kapcsolataiban a tudásalapú gazdaságnak és a high-tech szektornak. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a kínai kormány protekcionista intézkedései jelentősen megnehezítik az európai cégek ilyen irányú befektetéseit Kínában. További súlyos problémának látja az EU a szerzői jogok és szellemi termékek jogi védelmének hiányosságait Kínában, ami jelentős problémákat okoz a kétoldalú gazdasági kapcsolatok terén. Az EU e területen is fontosnak tartaná egy kétoldalú egyezmény megkötését a szellemi termékek tulajdonjoga és az üzleti titkok védelmében. Ugyanakkor az EU nem

hajlandó elfogadni azt, hogy a kínai digitális piacra való bejutás feltételeként a kínai kormány megkövetelje a cégektől az általuk kifejlesztett szoftverek forráskódjának átadását.

- Az EU fontosnak tartja a közös kutatási és fejlesztési projektek körének bővítését a két fél között. Itt külön megemlíti az EU Horizont és az Euratom kutatási projekteit mint a lehetséges együttműködés területeit.
- Az EU fontosnak tartja, hogy Kína és az EU között növelje az összeköttetést mind fizikai, mind digitális értelemben, ezért támogat minden olyan kezdeményezést, amely a közös infrastruktúra fejlesztését előmozdítja. Itt kiemeli a Kína által életre hívott Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezést, amely a Kína és Európa közötti kereskedelmi kapcsolatok és szállítási infrastruktúra fejlesztését irányozza elő.

A negyedik fejezet a biztonságpolitikai együttműködés lehetőségeit vázolja fel:

- Leszögezi, hogy Kína növekvő nemzetközi befolyásának együtt kell járnia a nagyobb nemzetközi felelősségvállalással és a nemzetközi normák és sztenderdek nagyobb elfogadásával.
- Az EU ösztönzi Kínát, hogy vesse latba diplomáciai erejét a nemzetközi biztonság és a globális közjavak előmozdítása érdekében, különös tekintettel az afganisztáni és a szíriai konfliktusra.
- Az EU számára fontos az ázsiai térség biztonsága, ezért igyekszik azt erősíteni. Ugyanígy elvárja Kínától, hogy segítse elő az európai térség biztonságát, a nemzetközi jognak megfelelően.
- Az EU támogatja a hajózás és a repülés szabadságát a Dél-kínai-tenger és a Kelet-kínai-tenger térségében. A nemzetközi jog normáinak megfelelően szeretné megelőzni a konfliktusokat ezzel kapcsolatban.
- Az EU párbeszédet kíván folytatni Kínával a leszerelés, a nonprolifерáció, az anti-terrorizmus és a kiberbiztonság elősegítése érdekében.
- Az EU és Kína közötti biztonságpolitikai együttműködés egyik legfontosabb terepe Afrika, ahol a kalózkodás elleni fellépés az egyik legfontosabb közös érdek. Ezenkívül a békefenntartó akciókban való közös részvétel lehet még együttműködési pont a két fél között Afrikában.

Az ötödik fejezet a globális kormányzásról és a multilaterális együttműködésről szól. A dokumentum leszögezi, hogy az EU-nak és Kínának közös érdeke, hogy támogassák a multilateralizmust, és együtt munkálkodjanak egy „konszolidált normákon alapuló globális kormányzás” megteremtésén.¹⁴ Ennek érdekében az EU igyekszik közös platform kialakítására a G20-ak legfontosabb prioritásait illetően. Az EU ösztönzi Kínát, hogy vállaljon aktívabb szerepet a WTO-ban és más szabadkereskedelmi és befektetési megállapodásokban. Ezenkívül az EU szorosabb együttműködésre törekszik Kínával a humanitárius katasztrófák, a természeti katasztrófák és a migráció kezelésében. Ugyanakkor ismét leszögezi, hogy az EU továbbra is fel kívánja hívni a figyelmet arra, hogy Kína nem teljesíti a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit

¹⁴ European Commission 2016, 13.

az emberi jogok érvényesülése tekintetében, és meg kíván tenni mindent azért, hogy ez megváltozzon.

Hangsúlyozza a klímaváltozás elleni harcban való együttműködés fontosságát és azt, hogy a környezeti kérdéseket a legutóbb elfogadott kínai öt éves tervben is kiemelt feladatként határozzák meg. Ezen túlmenően a járványok megfékezése terén szükséges a két fél minél szorosabb együttműködése.

A hatodik rész azzal foglalkozik, hogy milyen lépéseket kell tennie az EU-nak és tagországainak, hogy a fent leírt célokat és alapelveket meg tudják valósítani. A közös EU-álláspont érvényesítése érdekében az eddig kialakult uniós egyeztetési mechanizmusokat folyamatosan használni kell. Az EU-nak egységes álláspontot kell képviselnie Kínával szemben, és az Európai Bizottságnak folyamatosan figyelemmel kell kísérnie a tagállamok Kínával kapcsolatos lépéseit, hogy figyelmeztetni tudja őket az EU stratégiájának betartására. Tovább kell folytatni az EU–kínai éves találkozókat, és folyamatosan egyeztetnie és tárgyalnia kell a két félnek egymással. Monitorozni kell a kapcsolatok alakulását és a célok megvalósulását. Az uniós intézményeknek igyekezniük kell, hogy növeljék az elemzői munkát Kínával kapcsolatban, különös tekintettel a politikai rendszer működésére és a jövő kínai vezetői generációjának megismerésére, illetve a velük való kapcsolatok építésére.

A Kínai Népköztársaság EU-stratégiája

A Kínai Népköztársaság 2014. április 2-án tette közzé az EU-val kapcsolatos „policy paper”-ét, amelynek tárgya: Kína és az Európai Unió közötti átfogó stratégiai együttműködés elmélyítése, a kölcsönös előnyökre fókuszálva.¹⁵

A dokumentum 10 részből áll:

- I. A lehetőségek felmérése
- II. Kína EU-politikája az „új korszakban”
- III. A politikai együttműködés
- IV. Gazdasági együttműködés és kereskedelem
- V. Együttműködés az urbanizáció területén
- VI. Pénzügyi és költségvetési együttműködés
- VII. Ipari, agrár-, szállítási, tudományos és információs együttműködés
- VIII. Klímaváltozás, környezet-, energia-, vízügyi és tengeri együttműködés
- IX. Oktatási, kulturális, sajtó- és ifjúsági együttműködés
- X. Szociális, egészségügyi, jogi és adminisztratív együttműködés

Az I. részben a dokumentum kifejti, hogy az elmúlt évtizedben a globalizáció tovább mélyült, és Kína – bár jelentős gazdasági fejlődést ért el – még mindig fejlődő országnak számít, amely számos strukturális és fenntarthatósági problémával küzd. Az EU a világ legnagyobb gazdasági övezete, amely a 2008-as gazdasági világválság óta számos kihívással néz szembe, ugyanakkor intézményrendszere és céljai változatla-

¹⁵ China's Policy Paper on the EU: Deepen the China-EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation 2014.

nok maradtak. Kína és az EU a világ két legnagyobb gazdasága, amelyek együttesen a világgazdaság közel harmadát teszik ki. Egyúttal két ősi kultúrát is képviselnek, amelyek az emberi fejlődésben jelentős szerepet játszanak. A két fél több közös érdekel rendelkezik, mint ahány vita elválasztja őket, ezért Kína számára az EU stratégiai partner a fejlődése szempontjából.

A dokumentum II. része 4 fő területet jelöl meg a partnerség szempontjából:

1. partnerség a békés és multipoláris világrend megteremtésében;
2. partnerség a gazdasági növekedés elősegítése érdekében;
3. partnerség a gazdasági reformok további folytatása és elmélyítése érdekében;
4. partnerség a keleti és nyugati civilizáció további fejlesztése érdekében.

A politikai együttműködés kapcsán a dokumentum 8 fő területet jelöl meg:

1. a felsőbb szintű politikai párbeszéd elmélyítését;
2. a nemzetközi szintű koordináció és együttműködés elmélyítését (itt külön kiemeli az ENSZ, a G20, az ASEM mint szervezetek kiemelt szerepét, valamint a millenniumi fejlesztési célok és a World Food Program fontosságát, továbbá a terrorizmus és a kalózkodás elleni harcot);
3. a politikai szervezetek és a törvényhozó szervek közötti párbeszéd fontosságát;
4. a védelem- és biztonságpolitikai együttműködést;
5. az „egy Kína” elv tiszteletben tartását;
6. az EU és Hongkong, illetve Makaó közötti kapcsolatok fejlesztését;
7. a „tibeti kérdés óvatos kezelését”;
8. az emberi jogokról szóló párbeszéd folytatását.

A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kérdésében a dokumentum leszögezi, hogy Kína és az EU az egyik legfontosabb kereskedelmi partnerei egymásnak. A két fél között a legfontosabb párbeszédforum gazdasági kérdésekben a Kínai–EU Gazdasági és Kereskedelmi Párbeszéd és a Kínai–EU Gazdasági és Kereskedelmi Vegyes Bizottság. Ezek munkáját mindenképpen folytatni kell. A kínai fél is célnak tekinti a befektetésekről szóló átfogó egyezmény mihamarabbi megkötését, és egy esetleges kínai–EU szabadkereskedelmi egyezmény lehetőségét is meg kívánják vizsgálni. Kína fontosnak tartja az EU és Kína közötti vámegyezmény továbbfejlesztését.

Kínában napjainkban rohamos urbanizációs folyamat zajlik. Nyilván ennek köszönhető, hogy az agyag külön szót ejt az urbanizáció területén való együttműködésről, amelynek célja zöld, fenntartható, élhető városok kialakítása. Ez a rész azonban meglehetősen általános, konkrétumok nélkül.

A fiskális és pénzügyi együttműködés kapcsán az anyag kiemeli a Kínai Központi Bank és az Európai Központi Bank közötti együttműködés szükségességét. Kína fontosnak tartja az európai pénzügyi intézmények kínai befektetéseinek növelését, valamint a biztonsági szektorban való együttműködést. Az anyag elismerően szól az Európai Befektetési Bank tevékenységéről.

Az ipari és tudományos együttműködés kapcsán az anyag számos területet érint. Ezek közül kiemelten foglalkozik az agrárium és vidékfejlesztés területén való együttműködéssel. Állást foglal egy tengeri szállítási egyezmény szükségességéről is a felek között.

A két fél kapcsolatainak értékelése

Az EU és a KNK kapcsolataiban mindkét fél stratégiai partnernek tekinti a másikat. Mivel a két felet jelentős távolság választja el egymástól, nincsenek közöttük olyan alapvető geopolitikai érdekkülönbségek, mint, mondjuk, az USA és Kína vagy Oroszország és Kína között.

A partnerség középpontjában a gazdasági kapcsolatok állnak. Ezen a területen a kölcsönös érdekek mellett azonban jelentős érdekkülönbségek is megfigyelhetők. A kínai gazdaság ugyanis alapvetően államkapitalista jellegű gazdaság a mai napig is, míg az EU piacgazdaság. A kínai kormányzat protekcionista politikája jelentősen nehezíti az EU-ból érkező befektetések és áruk beáramlását Kínába. Ez az oka annak, hogy az EU célja egy átfogó egyezmény a befektetésekről.

Mind a politikai, mind a gazdasági kérdések esetén megfigyelhető az a probléma, hogy míg Kína egy egységes állam, addig az EU a tagországainak lazább szövetsége, amely nem mindig tud egységes álláspontot képviselni számos kérdésben, ami mindkét fél számára kihívást jelent.

Kína számára sokszor nehéz az, hogy külön kell tárgyalnia a különböző tagországok vezetőivel. Ezért is igyekszik összevontan kezelni az EU-n belüli országok csoportjait. Erre példa a 16 + 1 együttműködés. De az EU-intézmények számára is nehéz a közös álláspont érvényesítése. A tagországok gyakran igyekeznek a kényes politikai és gazdasági kérdéseket az uniós intézményekre hárítani, míg saját maguk elsősorban szűken vett gazdasági érdekeik képviseletére töreksenek a bilaterális kapcsolataikban.

Jelentős probléma, hogy amíg az uniós tőke Kínában csak szigorú állami felügyelet alatt tud működni, és korlátozottan tud teret szerezni magának, addig a kínai vállalatok Európában már jelentős befektetéseket képesek végrehajtani, és sokszor stratégiai vállalatokat vagy nagy hagyományú európai cégeket és márkákat is meg tudnak szerezni maguknak. Ennek kapcsán az EU már fogantatosított befektetéskorlátozó intézkedéseket a kínai befektetésekkel szemben.

Kínának alapvető érdeke, hogy az EU fennmaradjon, de a tagországok közötti érdekellentéteket gyakran kihasználja saját érdekei érvényesítésére.

A kínai–EU kapcsolatok alakulását az elmúlt évtizedben leginkább a kölcsönös kiábrándulás jellemezte. Kína arra számított, hogy az EU idővel egy erőközponttá válik nemzetközi szinten, akivel magas szintű stratégiai kapcsolatokat ápolhat. Ez nem következett be. Ezzel szemben az EU arra számított, hogy a gazdasági reformok idővel Kínában is demokratikus átalakuláshoz vezetnek. Ez szintén nem következett be. Mindezek arra kényszerítik a feleket, hogy újragondolják a kétoldalú kapcsolatokat.

A két fél kapcsolataiban egyre növekvő szerepe van a környezeti problémák és a globális felmelegedés elleni harcnak, a migrációnak, valamint a biztonságpolitikai kérdéseknek. Az USA Trump-kormány alatti „új izolacionalizmusa” miatt ezek a kapcsolatok várhatóan erősödni fognak.

Felhasznált irodalom

- ARCHICK, Kristin – GRIMMETT, Richard F. – KAN, Shirley (2005): *European Union's Arms Embargo on China: Implications and Options for U.S. Policy*. CRS Report for Congress, 2005. 04. 15. DOI: <https://doi.org/10.1037/e440362005-001>
- China's Policy Paper on the EU: *Deepen the China–EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation* (2014). Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/t1143406.shtml
- Cooperation between China and Central and Eastern European Countries. Elérhető: www.china-ceec.org/eng
- Council of the European Union (2016): *Council Conclusions EU Strategy on China*. Elérhető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11252-2016-INIT/en/pdf>
- ESZTERHAI Viktor (2017): *A „16 + 1 együttműködés” bemutatása*. Budapest, PAIGEO. Elérhető: www.geopolitika.hu/hu/2017/11/01/a-16-1-egyuttmukodes-bemutatasa
- Európai Bizottság (2017): *EU–Kína kapcsolatok – gyakran feltett kérdések*. Tájékoztató. MEMO/16/2258. Brüsszel.
- Európai Parlament (2005): *Az Európai Parlament állásfoglalása a KKBP főbb vonatkozásai és alapvető választási lehetőségei tárgyában a Tanács által az Európai Parlamentnek tett éves jelentésről, beleértve az Európai Közösségek általános költségvetését érintő pénzügyi hatásokat – 2003 (8412/2004 – 2004/2172(INI))*. Elérhető: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0132+0+DOC+XML+V0//HU&language=HU
- European Commission (2013): *EU–China 2020 Strategic Agenda for Cooperation*. Elérhető: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf
- European Commission (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a New EU Strategy on China*. Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
- European Union (1989): *EU Fact Sheet on EU Arms and Dual Use Exports Policy and EU Embargo on China*. Elérhető: http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/FACTSHEET_ON_THE_EU_AND_CHINA.pdf
- European Union Chamber of Commerce in China. Elérhető: www.europeanchamber.com.cn
- INOTAI András (2008): Az Európai Unió és Kína kapcsolatai: Múlt, Jelen, Jövő. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Kína: realitás és esély: Tudomány – Kormányzás – Társadalom*. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 74–124.
- MTI (2007): Az EU fenntartja a fegyverembargót Kínával szemben *MTI*, 2007. 01. 18.
- MEISEL Sándor – SOMAI Miklós (s. a.): *Az Európai Unió és Kína bilaterális kapcsolatai*. Kézirat.
- MICHALSKI, Anna – PAN Zhongqi (2015): *The EU–China Strategic Partnership: Challenges and Prospects in a Changing World*. Stockholm, Swedish Institute for European Policy Studies. Elérhető: www.sieps.se/en/publications/2015/the-eu-china-strategic-partnership-challenges-and-prospects-in-a-changing-world-20156
- RÁCZ Gábor (2010): *Az Európai Unió és Magyarország kapcsolatai Kínával*. Szakdolgozat. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem.
- SHAO Binhong ed. (2015): *China Under Xi Jinping: Its Economic Challenges and Foreign Policy Initiatives (China in the World)*. Leiden, Brill. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004291645>

- SUTTER, Robert G. (2010): *U.S.–Chinese Relations: Perilous Past, Pragmatic Present*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield.
- SUTTER, Robert G. (2012): *Chinese Foreign Relations: Power & Policy (Asia in World Politics)*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield.
- SZÉKELY-DOBY András (2009): Külföldi közvetlen tőkebefektetések Kínában. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína*. 4. kötet. Kína a nemzetközi gazdasági erőterben. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 67–83.
- SZUNOMÁR Ágnes (s. a.): *EU-Kína – Érzékeny kérdések és az együttműködés új lehetőségei*. Kézirat.
- SZUNOMÁR Ágnes (2008): Az Európai Unió és Kína – Új szereplők egy multipoláris világban. *Társadalom és Gazdaság*, 30. évf. 1. sz. 139–164. DOI: <https://doi.org/10.1556/TarsGazd.30.2008.1.8>
- The Delegation of the European Union to China (2016): *China and the EU*. Elérhető: https://eeas.europa.eu/delegations/china_en/15394/China%20and%20the%20EU
- WANG, James C. F. (2002): *Contemporary Chinese Politics: An Introduction*. Upper Saddle River (US-NJ), Pearson.